

Két magyar színházi bemutató

Eörsi István: SZÉCHENYI ÉS AZ ÁRNYAK

Groteszk tragédia — mondja az író művéről, melynek hőse Széchenyi István, színhelye a döblingi elmegyógyintézet. Az idő pedig, amikor s amelyben az író színpadi analízisnek veti alá hőseit: az öngyilkosság előtti napok, órák, percek, pillanatok.

Széchenyi öngyilkos lett. Talán önnön lelkének magára zúdított vádjaitól, hogy nem bírta legyőzni a lehetetlent, s nem tudta kormányozni az időnek árját. Talán csak elfáradt. Talán halálba kergette a Habsburg-hatalom, mert hogy a halottat ki lehetett sajátítani — az élet nem.

Nincsenek végérvényesen és megnyugtatóan tisztázott ismereteink arról, hogy „a legnagyobb magyar” miért érezte magát egyszerszind „a legreménytelenebb halandónak”. Valószínű, hogy ebbe belejátszott a fent említett tényezők mindegyike, s talán még mások is. Mindenesetre az író a legutóbbi szituációt választotta és jogosan, mint az eredmény mutatja. A felvetett alapkonfliktus, a kényelmetlen nagyszerű ember halála és a hatalom — Széchenyi és a Habsburg-monarchia — összefüggésére korlátozva. Ott lebegtetni minden hasonló nagyság, hasonló szituációlehetőségét is —, ha az író az okos konkrétság követésével nem is vetíti föl ezt az általánosítást a döblingi szoba kamraszínpad méretű falai közé. Az utóbbi mozzanat sajátos említésénél íróniáknak semmi más nem célja, csak így próbáljuk felidézni azt a ki-mért pontosságot, amelyvel menekül a szerző a mű, a példahős szituációjának lehetséges továbbgondolásai elől, s ezért még ismert és mélyen szántó ironiáját is feláldozza. Mintegy jelezve; maradjunk aggályosan és pontosan ennek a Széchenyinek a világában, a maga által épített falak között, hatalmas egységének börtönében.

A mű témája tehát nem Széchenyi öngyilkossága, hanem egy nagyszerű ember analízise. Az, hogy „egy kibékíthetetlen ellentmondásokból szilárdan összezsugorított páratlan valaki” hogyan hadakozik az általa is tudott megváltoztathatatlan ellen, miként keres magának kibúvókat és haladékokat —, hogy az író szándéka szerint minél alaposabban megismerjük. Megismerjük ezt a Széchenyit. **Eörsi István** Széchenyijét, ezt a zsem-bességből, bölcsességből, tudásból és megbocsátásból, fájdalomból és érzékenységéből, halálraszántásból és élni akarásból összeállított öntörvényű

öregembert, aki a maga világában él, és ez a világ senkit nem hagyhat érintetlenül.

Hatalmas munka. Mondhatnánk Széchenyiben belül játszódik. S ha hű ez a színpad az íróhoz, akkor egy hatalmas agyát s az agyát megkísértő víziókat kellene naturálisan idéznie.

De a Pesti Színház kitűnően sikerült előadása példa arra, amikor a színház a maga művészi öntörvényűségével birtokba veszi az írott művet, és meg is emeli, és mássá is teszi.

Várkonyi Zoltán Eörsi István színművének címszereplője. Hanem ez a Széchenyi már csak nyomokban **Eörsi**, valójában inkább **Várkonyi**. Nagy ívű alakítás — mert minden mozzanatában s amögött is, hiteles. Tévedés ne essék, nem a történelmi Széchenyi-képhez, hanem azokhoz a törvényszerűségekhez, amelyeket **Várkonyi** ebben az alakításban — a nagyszerűen emberi öreg politikusi törvényszerűségeiként — felvállalt, s megvalósított. Talán színészi pályájának csúcsa — mondanánk, ha nem remélnénk még ilyen erejű, energiájú alakításokat. Fel van építve ennek a bojtos sipkás öregnek világa, és ezt az építkezést a színész előttünk végzi el. *(Természetesen nem az író nélkül. Mindig irópartiak vagyunk, irodalom nélkül dráma, dráma hő nélkül, megírt konfliktus nélkül — nincs színház.)* De most egy egyszerű — alkotó — színészi teljesítményt köszöntünk és ezért az egyoldalú túlzás.) Művészi élményünk tárgya ennél fogva ennek a kibontakozó, szüddéletes sodrásában szinte bomló agy dialektikus játékaiknak szemlélete — vagyis az élő szembebeszélése a realizálhatatlan halállal.

Kitűnő előadás. **Horvai István** rendezése a belső sugárzású mű lényegére tette a hangsúlyt. Szabad teret engedve **Várkonyinak**, pontosan mutatva fel az ő tükrében a konkrét környezetet és az elképzeltet, az árnyakat. Ha a konkrét jelen képviselői túl egyszerűek is esetenként a játék intellektuális magjához, **Várkonyi** Széchenyijéhez, kitűnő színészi teljesítmények villanófényként rögzítik a néző lényegre tudatába dramaturgiai szűkességüket. Ez alól talán a befejező jelenet, a koronázó rész kivétel. Hosszadalmassága, a kész helyzet ítélete a világ megváltoztathatlanságáról nem e mű legerősebb része. Ezért **Tordi Géza** és **Kovács István** halátnabb helyzetben is van, mint a tökéletesen helyén levő **Bulla Elma**, **Mádi Szabó Gábor**, vagy

Somogyvári Rudolf. Hízterikusán „örült-orvos” **Tahi Tóth László** Goldberge és a már ismételtelen leegyszerűsített képletek közé tartozik **Páger Antal** — egyébként természetesen érzékenységgel megcsinált — **örült** és **Farkas Antal**, **Nagy István** figurája is. A már említett két tanítvány-árny mellett **Kern András**, **Pándy Lajos**, **Bitskey Tibor** és **Benkő Gyula** pontosan hozzák az „árnyat”, vagyis a történelmi jelenség ideszinkronizált velejét. Ez az író által lényegesnek minősített mozzanat természetesen az öntörvényű öregember színpadi mozgása szempontjából hiteles, s nem történetiségében, de még talán így is leegyszerűsített itt-ott. Hogy az író mondja: „...sok — csip-csup igaztól” — el kellett tekintenie, azért, hogy a főhősnek és konfliktusainak történelmi, társadalmi igazsága minél plasztikusabb legyen. Fontos, írói igazság a lényegre koncentrálni, de

a Széchenyi-fiúk méltatlansága még ennek a színpadi öregembernek fiához viszonyára sem vonatkozhat. Az itt megjelenő, a nagy emberre szegényt hozó fiú, a mű belső érzékenységét illetően is érthetetlen. (Nemcsak azért, mert Széchenyi Béla, a történelmi fiú nem volt **Kosuth Ferenc**-i jelenség, hanem azért is, mert a méltó fiú csak még jobban mélyítette volna az apai konfliktust.) A szöveg követelte Széchenyi **Béla**t **Oszter Sándornak** nem volt gond megjeleníteni.

Rendkívül érdekes mű **Eörsi István** játéka és nagyon szép munka a Pesti Színház előadása. Értéke sok irányú gondolati vonzásában és mindenekelőtt egy nagy művész jelentős alakításában van. **Lakner László** díszlete jól bejátszható, egyszerű és funkcionális, de hangulata is van mint ahogy **Jánoskúti Mária** jelmezeit is csak dicserni tudjuk.

Szalontay Mihály

Kritika helyett (Hozzászólás Beatrix-ügyben)

Mély meggyőződés, hogy **Gyárfás Miklós**, jeles írónk és drámaszakértőnk nem legújabb vigjátéka, a Beatrix révén jut fel majd végleg a Parnasszusra, ahol gyakori látogató. **Halász Sándor** rajztanár és átmeneti zseni, valamint **Illei Gáspár** né üdülőgondnok és átmeneti múzsa ég és föld között lebegő (a Madách Kamara Színház előadásában inkább Mátraszentimre és Hatvan között vaklázó) története nem tartozik a legsikerültebb alkotásai közé.

No de...

Ez utóbbiról szólnék röviden. Az arányeltolódásokról napilapi kritikái közéletünkben. A fogadtatások hangvételének képtelen elcsúszásairól. Mert a megjelent értékelések egy része joggal azt az érzést keltheti az olvasókban, hogy az utóbbi esztendő legértéktelebb, leglaposabb, legsemmitmondóbb darabját mutatta be az említett színház. Holott ennek a fele sem igaz. A negyede se. **Gyárfás** vigjátéka nem elég mély és nem elég szelleműs ahhoz, hogy az emberben olykor örökre rejtve maradó képességekről, a boldogságra törekvő abszurd szélsőségszerűségről, a nő és a férfi karakteréről sok valóban újat mondjon, új módon — de már a felvetés is arra utal, hogy a **Beatrix** megírása valamiféle vigjátékiról igénnyel történt.

Nézem a heti műsort, amelyben a **Gyárfás**-bemutató is helyet foglal. Még lapoznom sem kell. Azonos oldalon **Achard**

Bolond lány című vigjátékának nem tudom hány századik előadására invitálták a publikumot. Ne pírítson rám senki: annak idején — velem együtt — jó szívvel, barátságos hangvétellel fogadtuk ezt a remekül megírt színpadi „bestsellert”. Immár lapozok: **Hosszú, Izoró** ősz, **Neil Simon** Furcsa párja, **Ginzburg: A hirtetés**, **Noel Coward: Vidám kísértet**, **William Gibson: Libikóka** (második sorozatban, ötvenedszer), **Leonard Gershe: A pillangók szabadok**, **Peter Shaffer: Black comedy**, **Hugh Leonard: Motel a hegyen** — nem folytatom, holott lehetne. Kivált, ha még vissza is lapoznék néhány évet.

Vettem a fáradságot és a kritikáknak is utána-néztem, a magaménak is. Általában — a pillangók szabadok kivételével — a fogadtatás a tartalmatlan, de nem ártalmas kommerz iránti megértésről tanúsított.

Természetesen **Gyárfás Miklóstól** többet várunk. De azért hadd tegyem fel a szónoki kérdést: minél többet? Ugyanis a **Beatrix**ban jóval több gondolat van, mint az említettek többségében — minden gyengéje, főleg szemantikus, motiválatlan mellékszereplői ellenére. Azt viszont, hogy **Gyárfástól** önmagához viszonyítva, írói rangjához viszonyítva többet várunk — valahogyan más hangon lehet érvényesen kifejezni.

Mindenképpen az említett arányok és aránytalanságok szem előtt tartásával.

Rajk András